

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертацію Малярчук Катерини Геннадіївни «Грим і маска як складники візуальної атрибутики театрального костюма», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 022

Дизайн

1. Актуальність теми дослідження. Синтетична природа театрального мистецтва обумовила складний морфологічний поділ його галузей. Важливу позицію тут займають сценографія і костюм. Сценічний костюм, що у виставі є образом-маркером також має власну структуру компонентів. Окрім власне одягу, у ньому існує низка взаємопов'язаних аксесуарів й атрибутів. Окреме місце у сценічному костюмі належить гриму і масці як важливим виражальним засобам образу персонажа вистави або дійства.

За ступенем наукового дослідження компонентів візуальної тріади «сценографія» – «костюм» – «грим\маска», останні у вітчизняному дискурсі студіювались найменше, тривалий час залишаючись у тіні. Водночас потреба наукового вивчення гриму і маски як важливої складової сценічного образу сьогодні відчувається загострено.

Існує потреба уточнення діапазону значень основних понять теми: «косметика», «макіяж», «грим» у їх історичному розвитку. Важливим контекстом у вивченні теми також постає потреба створення широкої джерельної бази, що є основою досліджень в означеній царині. Іншим напрямком теми є вивчення традицій театрального гримування в практиках українського театру на різних етапах його історичного розвитку і в різних стильових моделях (натуралістична; авангардна; історична).

Для розвитку сучасного дизайну важливим є не лише вивчення ролі гриму персонажів у театральних виставах, але й визначення його ролі у різних сценічних дійствах, що існують у галузі модної індустрії. Цей кластер ставить питання про інтернаціональний та вітчизняний досвід, накопичений у цій

царині, та становить ще один напрям дослідницької проблематики. Викладений спектр наукових контекстів теми свідчать про необхідність ґрунтовного і системного підходу до її вивчення. Тому тема дисертаційної роботи Катерини Малярчук «Грим і маска як складники візуальної атрибутики театрального костюма» є актуальною у загальній проблемі вивчення театрального і сценічного мистецтва.

2. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Викладені у тексті дисертації положення наукової новизни є цілком обґрунтованими та аргументованими. У тексті достатньо поглиблено висвітлено історіографію теми. У ній представлено значний обсяг спеціальних наукових видань, який доповнено необхідними загальнотеоретичними працями. Водночас достатню опрацьовано й інформаційні джерела та відповідні сайти.

Важливою складовою дисертаційного дослідження є комплексний підхід авторки до кількарівневого студювання ролі гриму і маски у створенні сценічного образу. У цьому контексті вважаємо методично правильним, проведений авторкою контент-аналіз складу джерел до обраної теми. Не менш важливим науковим здобутком К.Г. Малярчук стало зосередження дослідницької уваги на системно впорядкованому вивченні й інтерпретуванні зібраної фактологічної бази.

У роботі існує безпосередній взаємозв'язок між об'єктом і предметом дослідження. Мета і завдання дослідження корелюють між собою і відповідають темі дисертації. Дисертанткою застосовано сукупність кількісних і якісних методів наукового дослідження, серед яких культурно-історичний й антропологічний вжито для дослідження гриму як системи дій і засобів, спрямованих на трансформацію зовнішнього вигляду людини; метод образно-стилістичного та структурно-семіотичного аналізу розкрили грим як мистецьку практику, наділену знаковістю і смисловими функціями окремого персонажу. Позитивно на дослідницький процес вплинули і методи реконструкції та типологізації, за допомогою яких простежено витоки становлення театрального гриму, з'ясовано різновиди гриму, проаналізовано численні колекції і покази

мод на предмет виявлення ролі гриму та маски у створенні сценічного образу. У такий спосіб дисертаційне дослідження ґрунтується на загальнонаукових засадах пізнання, реалізує міждисциплінарний підхід.

Висновки до дисертації є достовірними і підтверджують отримані в роботі результати. Вірогідність і достовірність наукових положень, результатів та висновків дисертації К.Г. Малярчук забезпечені опрацюванням широкого кола публікацій (202 найменування, 37 з яких – іноземною мовою). Це дало змогу дисертантці досягнути поставленої мети, яка полягає у проведенні комплексного аналізу концептів гриму та маски, що поєднують естетичні, семантичні і технологічні аспекти, а також є складниками візуальної атрибутики сценічного костюма.

3. Оцінювання наукової новизни одержаних результатів. Дослідження К.Г. Малярчук за своєю сутністю є актуальним і водночас перспективним. Наукова новизна одержаних результатів є ґрунтовною, оскільки полягає у тому, що у дисертації вперше в українській теорії дизайну комплексно досліджено грим і маску як концепти візуальної атрибутики сценічного костюма, засоби персоніфікації і деперсоніфікації ігрової події, засоби ігрової персоніфікації і деперсоніфікації, що поєднують естетичні, технологічні, семантичні контексти; структуровано типологію гримування на тлі історичного хронотопу.

Дисертанткою уточнено та доповнено естетичну й дизайнерську стандартизацію гриму і маски у fashion-індустрії. Крім того, у дисертації набули подальшого розвитку: ідея про подвійну природу гриму як елемента зовнішнього образу персонажа, і водночас засобу впливу на актора\виконавця й глядача, що докорінно збагачує сценічний образ, а відтак виставу або інші види сценічної дії.

Суттєво проаналізовано позиції про сукупність технологій і матеріалів, які дають змогу розширювати межі художньої творчості дизайнерів і візажистів засобами поєднання сучасних художніх матеріалів (силікони, латекси, термопластики) для моделювання, а також інших постмодерних маркерів, до яких належить: 3D-друк; інноваційні декоративні засоби; постижерні вироби; сучасні фарби та текстури; дуо- і мультихромні пігменти.

4. Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості створення на основі результатів дослідження методичних порад для сучасних театральних митців, дизайнерів моди, візажистів, що працюють у царині театального і сценічного мистецтва. Основні теоретичні положення та висновки дисертації створюють підґрунтя для створення спецкурсів, проведення арт- і дизайн-практикумів, метою яких є створення різних візуальних образів і моделей. Дисертаційна робота відкриває нові можливості для створення спеціальних навчальних підручників і посібників у царині гриму і маски для здобувачів вищої освіти відповідних спеціальностей.

5. Повнота викладення наукових положень, висновків і результатів в опублікованих працях. Усі наукові положення, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, отримано дисертанткою особисто, частину викладено в 6-ти одноосібних наукових статтях, оприлюднених у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України за спеціальністю «Дизайн»; 5 публікацій мають апробаційний характер.

Оцінка змісту роботи, її відповідність спеціальності. Обрана тема дисертації і зміст роботи відповідають спеціальності 022 «Дизайн». Зміст і сутність проведених досліджень відтворено у назві дисертації та публікаціях здобувачки. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та додатків А, Б, В, Г, Д, Е, Ж, И, К, Л, М, Н, структурованих за темами.

Дисертація К.Г. Малярчук має чітко визначену структуру, матеріали дослідження викладено двома взаємопов'язаними напрямками, з дотриманням визначеної авторкою послідовності та достатньо аргументовано. Композиційно текст дисертаційної роботи характеризується стрункністю та цілісністю. У роботі застосовується загальнонавчана наукова термінологія.

Вступ містить обґрунтування актуальності теми дисертаційної роботи, мету, завдання, сформульовану наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про особистий внесок здобувача, публікації та апробацію результатів досліджень.

У Розділі 1 «Грим і маска як об'єкти наукової рефлексії» дисертантка усталено здійснила огляд історіографії та джерел, що прислужились виконанню представленої до захисту роботи. Достатньо уваги нею було приділено корпусу вітчизняних праць з історії театрального костюму у контексті його стильових зв'язків з гримом і маскою. Водночас дисертантка відстежила питання кодів костюму у дизайні. Нарешті провела огляд видань у царині власне театрального гриму. Окрема увага приділена працям, безпосередньо пов'язаним із вживанням масок на сцені. У джерельній базі окреме місце відводиться аналізу сайтів провідних театрів України.

У цьому розділі узагальнено теоретичні поняття «грим» і дотичних до нього дефініція («make-up», «косметика»); «маска», розкрито їхню сутність, сформульовано ключові характеристики в історичному розвитку. Необхідно погодитись з авторкою, що грим є одним з особливих компонентів вистави або дійства іншого типу, «оболонкою» художнього образу. Він формує атмосферу, час і місце сюжету, допомагає донести колорит й індивідуальність, розкрити внутрішній світ героя, його переживання і почуття. Він завершує художній образ, увиразнює акторську гру.

Вже на початковому етапі К. Малярчук створює типологію гриму за функціями, виділяючи коригувальну, ідентифікуючу, комунікативну. Також приділено увагу і масці, її ролі у виставі, на сцені. Маска, зокрема театральна, як і грим, відіграє важливу роль у сценічному мистецтві, сприяючи перевтіленню актора та створенню умовних обставин на сцені.

У Розділі 2 «Грим і маска як засоби формування сценічної образності в театрі» дисертантка поступально дослідила низку важливих контекстів, зокрема витоки становлення практик театрального гриму, його первісні форми і прийоми у створення образності. Якщо на ранньому етапі грим мав символіко-міфологічні значення, то пізніші його типи були суголосними з мистецькими стилями історичних епох. Чільне місце тут зайняли бароко і реалізм. Важливим чинником в розвитку історичної стилістики гриму виступила колірність й модні тенденції окремої епохи, що в кінцевому наслідку окреслило шлях до професійного гриму.

Водночас достатню увагу у цій частині роботи авторкою приділено типології масок. Особливо цінним матеріалом тут став розгляд технологічних підходів до їхнього створення у різні історичні епохи, найважливіші технологічні відкриття у цій царині.

Значна частина другого розділу присвячена генезі гримування в українському професійному театрі, яка базувалась на спадкових традиціях, що формувались від часів Київської Русі, водночас увібравши в себе ознаки карнавально-ігрової культури вертепу, народного аматорського театру. Дисертантка обирає для аналізу кілька реперних прикладів – гримування у Театрі Корифеїв; стилістика образів у театрі «Березіль» Леся Курбаса; гримувальний діапазон в театральних практиках доби незалежності на матеріалах діяльності академічних і незалежних театрів і студій, що працюють у царині драми, опери і балету.

Цікавим тут видається авторський підхід у стратифікації засобів гриму і маски як чинників персоніфікації і деперсоніфікації персонажів вистави й ігрової події. Грим як один із інструментів персоніфікації формує тло інформації про персонажа, створює його вдачу, характер поведінки, підсилює акторську гру, формує модельні взірці образності окремого персонажу. Натомість маска позбавлена таких можливостей і вносить у виставу чинник деперсоніфікації інформації про ігрову подію.

Нарешті важливим є створення у розділі видового поділу гриму за гримерними засобами і технікою нанесення на «живописний», де актор стає тлом для писання і пластичний, що передбачає нарощування об'ємів з допомогою накладок, аплікацій, об'ємних форм, виконаних із різних матеріалів.

Розділ 3 «Сценічний простір моди як театральна вистава» репрезентує новий рівень дослідження концептів гриму та маски, студіює інший план їхніх можливостей на тлі присутності ознак театральності (видовищності) середовища у fashion-індустрії. Адже театралізовані покази колекцій передбачають іншу мету, мають власні завдання. Дисертантка чітко виявляє ці особливості, потреби і специфіку моди як театру.

Цілком життєздатною видається створена К. Малярчук стратифікація понять «театр моди», «інтернет-презентація», «б'юті-зйомка», «агентство digital-моделей». Саме такий підхід дозволив їй класифікувати модний грим за функціями і завданнями. Театр моди постає як обмежений сценічний простір. Інтернет-презентація розрахована на глобальну аудиторію. Агентство digital-моделей, яке середовище, що працює з інноваційними брендами та розкриває потенціал 3D-технологій для модної індустрії.

У цьому випадку сутнісними для художньої жанрової образності гримування моделі-виконавиці, постають чинники технічних умов зйомок, оптичні основи освітлення і колірність. Важливими здобутками узагальнюючих позицій третього розділу є виявлення наступних функцій модного гримування: відсутність потреби зістарення або омолодження; закріплення модної тенденції через загальну естетику образу й акцентуванні обличчя крупним планом; другорядність гриму щодо презентованого костюму. Важливим завершальним штрихом розділу є морфологія подіумного гриму, яка включає в себе низку видів: класичний; урочистий; фантазійний (зокрема авангардний).

У висновках підсумовано результати дослідження, висвітлено позиції наукової новизни. Зокрема, дисертанткою наголошено, що грим, на противагу масці, має яскраво виражену стилістику в межах окремого історичного хронотопу, а відтак мистецького стилю. Натомість в сучасних умовах грим – мистецьке явище, яке знаходиться у постійному розвитку, звідси його присутність у різних сценічних практиках.

У додатках, які мають розгорнуту структуру, світлинами візуалізовано, здійснені здобувачкою, видові й морфологічні поділи, які показово демонструють більшість теоретичних положень дисертаційної роботи.

Представлена до захисту дисертація є завершеною оригінальною науковою роботою та повністю відповідає всім вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі 02 Культура і мистецтво, спеціальність 022 Дизайн.

7. Зауваження до змісту дисертаційної роботи. Не заперечуючи актуальність теми дисертації, наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, все ж варто висловити певні зауваження.

- викликає подив факт, що серед джерел відсутня згадка про фондову збірку й архів Музею театрального, музичного та кіномистецтва України, де зібрано значну кількість світлин з історії вистав, зокрема оцифрований, а відтак доступний широкому загалу он-лайн каталог артефактів «Open Kurbas» з історії театру «Березіль».

- не цілком повно здійснено типологію гриму в культурно-історичній еволюції епох.

- на тлі аналізу практики авангардного типу гриму у сценічному просторі моди, особливо яскраво вирізняється недостатність у студіюванні гриму в царині театрального авангарду, зокрема українського.

- до видового поділу на «живописний» і «пластичний», застосованого дисертанткою щодо гримування, варто було б окремо виділити графічний вид гриму як самостійний.

Висловлені побажання та зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Л.В. Кравченко, яка виконана на високому науковому та методологічному рівні та відзначається науковою новизною, теоретичним і практичним значенням отриманих результатів.

8. Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертаційна робота К.Г. Малярчук відповідає вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019). Порушень академічної доброчесності не виявлено.

9. Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Катерини Генадіївни Малярчук «Грим і маска як складники візуальної атрибутики театрального костюма» є самостійною, завершеною роботою. Сформульовані в тексті дисертації мета і визначені завдання реалізовані дисертанткою повною мірою

на високому теоретичному рівні. Основні положення і висновки роботи є аргументованими і достовірними, підтвердженими змістом дисертації.

На підставі здійсненого аналізу можна стверджувати, що дисертаційне дослідження Катерини Геннадіївни Малярчук «Грим і маска як складники візуальної атрибутики театрального костюма» відповідає спеціальності 022 – Дизайн, а його автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії.

Рецензент:

Кандидатка історичних наук, доцентка,
доцентка кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв

